

ONIMIZAREA TERMENILOR ENTOPICI

Livia Nicoleta SARCHIZ

doctorand, Universitatea din Craiova

s_livianicoleta@yahoo.com

Abstract:

The onimisation of primary entopic terms (geomorphic, vegetal, faunal, hydrologic terms etc.) through the process of conversion is performed by using particularising semantic indices which support the individualisation function developed by the emerging proper name. The semes correlated with the geographical description indicate accidents at the level of Earth's surface, soil deposits, watercourses, roads, constructions, outstanding in terms of dimension, the way they differentiate from the surroundings, their uniqueness or singularity, social usability etc., and the identity as distinctive marks is suggested through definiteness (most toponyms formed through the process of conversion have a definite article or are accompanied by prepositions having a deictic local role). The particularisation force is also supported by the system of reference points embodying synonymic, antonymic, analogical, onomasiological series, word families which are able to frame and differentiate a toponymic field. The names assigned to localities, watercourses, mountains or other landforms should imply an objective signification supported by a material reality or by actual, controllable socio-historical facts, thus a signification disconnected from our subjective impressions. When the proper names do not express any other characteristics, they derive from generic names (hill, wellspring, mountain, meadow, river, valley, coppice etc.) which become proper names: Dealul (*The Hill*), Izvorul (*The Wellspring*), Râul (*The River*), Valea (*The Valley*) etc. The basis of primary entopic terms used in order to denominate the geographical details which delimitate the territory is very wide, given the presence of multiple synonymic series for each of these details.

Keywords: onimisation, entopic terms, conversion

Termenii entopici ai limbii române au format obiectul de studiu al multor lucrări de specialitate, cuprinzând un spectru lexical diferențiat cu circulație și proveniență cultă, atât în cercetările lingviștilor, cât și în

cercetările geografice. Entopicele primare au fost incluse în cel mai productiv proces de transformare funcțională și nominală, onimizarea.

Prin analiza *Dicționarului entopic al limbii române* am identificat un număr considerabil de mare de termeni entopici care au o deosebită importanță în stabilirea etimologiei multor nume topice. Lexicul termenilor entopici din acest dicționar prezintă toate variantele acestora, dându-se localizarea pentru fiecare în parte, localitățile în care a fost înregistrat termenul, variantele formale, sursele documentare și de specialitate care atestă termenul respectiv, utilizarea termenului în textele istorice sau literare, toponimele provenite din entopice, sinonimele terminologice.

Terminologia entopică confirmă ideea unității limbii române în întreg spațiul populat de români, iar cercetarea ei va contribui la elucidarea multor probleme de istoria limbii, lexicologie, dialectologie, etimologie, derivatologie, precum și a chestiunilor privind formarea și evoluția lexicului geografic popular și încadrarea nomenclurii entopice și topice regionale în sistemul toponomastic general românesc.

Onimizarea entopicelor în toponime furnizează informația transmisă de ținutul respectiv sub nenumărate fațete, îi povestește întreaga istorie, geografie, îi dezvăluie frumusețile, caracteristicile. Toponimia se constituie ca un martor al ținutului în dimensiunile sale spațiale și temporale. De asemenea, efortul de a decifra sensul și originea numelor de locuri permite constatarea că acestea închid în ele informații cu privire la marea varietate de elemente constitutive ale unui teritoriu, înglobând termeni geografici care includ „situația topografică, cu hidrografia locală, cu expunerea către soare, cu așezările omenești și cu alte fenomene geografice ale solului” (Bolcan și alții 2009).

Onimizarea poate fi definită simplu ca transformarea apelativului în nume propriu, sau trecerea unității lingvistice respective din planul denomițiilor generalizate în planul denomițiilor individualizante. Într-un sens mai larg

onimizarea încorporează mecanismului său criteriile după care sunt selectate apelativele onimizabile, suprapunerea desemnării onimice peste semnificarea apelativă și consolidarea noii funcții (individualizarea), atuurile semantice și onomasiologice cu care pornesc aceste apelative în noua lor funcție, modificările semantice și formale care determină perfecționarea statutului de nume propriu al unității analizate (Ioniță 2002).

Pentru onimizarea toponimelor este folosit termenul toponimizare. O primă categorie de entopice onimizate cuprinde așa-numitele entopice primare,

care denumesc, de regulă, generic, porțiuni din teren, prin descriere directă: vale, deal, movilă, baltă, râu, izvor etc., care au devenit nume de locuri existente astăzi: Arșiță, Băucă, Bădă, Dâmb, Duruitoare, Dornă, Dosul.

Baza de entopice primare folosite pentru denumirea detaliilor geografice care delimitează teritoriul este foarte largă, dacă avem în vedere existența unor adevărate serii de sinonime pentru fiecare dintre aceste detalii.

Intrat în rețeaua de repere geografice și în sistemul de nume care le desemnează, după ce a trecut prin lupta concurențială cu alte topice, respectiv denumiri, onimul va fi „susținut” de către masa de repere fizice și de ansamblul de nume, ca un element ce contribuie la menținerea și consolidarea sistemului denominativ pe cele două laturi corespondente și inseparabile. Din punctul acesta de vedere, numele proprii manifestă, în forme specifice, aceleași tipuri de corelații în sistem ca termenii comuni. De altfel, virtuțile sistemului, în planul designatului și în cel al designantului, pot fi puse în analogie cu rolul contextului în impunerea cuvintelor comune formate prin conversiunea „clasică” (schimbarea valorii gramaticale), de pildă substantive devenite adverbe, adjective devenite substantive, fără intervenția unor formanți lexicali. (Toma 2002).

Procesul onimizării prin conversiune a putut avea loc nu numai în limba română, ci și în limba populațiilor cu care au conviețuit în timp românii, în primul rând slavii, maghiarii și germanii, chiar dacă identificarea concretă a unor astfel de situații trebuie confruntată și cu eventuale traduceri dintr-o limbă în alta, îndeosebi din română, ca limbă a băștinașilor, într-una din limbile noilor veniți. (Petrovici 1970).

Entopicele s-au impus ca elemente onimizabile, prin forța lor descriptivă. Chiar dacă ele sunt, ca orice cuvânt comun, nume generice, indicând clasele de cuvinte (cu elemente semantice esențiale comune), prin faptul că sunt legate de teritoriu, circumscris de obicei la orizontul spațial al vorbitorilor unei comunități locale, conțin, în subsidiar, un anumit indice de particularizare în teren față de alte locuri. Acest indice este nucleul semantic din care se va dezvolta funcția de individualizare a viitorului onim. Ca subclase ale acestui categorii onomasiologice, putem identifica termenii geomorfologici și hidrografici, precum și apelativele referitoare la floră, faună, drumuri, cultură agricolă și pomicolă, construcții sau amenajări. Sunt revelatorii, din această perspectivă, entopicele apă, baltă, baie, iaz, budă, izvor, pârâu, râu, vad, vale, zăvoi care s-au transformat, prin onimizare, în toponimele actuale: Balta Mocanului, Balta Somova, Gârla Jidanului, Valea Rece, Valea Ascunsa, Valea Lunga, Valea Călugărului, Valea Lupului, Valea

Cișmelei, Valea Rece, Balta Dracului, Balta Mocanului, Balta Ilenilor, Balta Oii, Canalul Lipovenilor, Gârla Porcului, Gârla Popii, Gârla Hambarului, Lacul Jijilei, Lacul Cluciului, Lacul Sărăturii, Pârâul Cadiului, Pârâul Ulmului, Pârâul Izvorului.

Capacitatea lor de a particulariza sau chiar a individualiza este potențată, pe de o parte, de faptul că numesc de preferință elemente rare în orizontul spațial – „fenomenul este desemnat de geografi prin conceptul foarte sugestiv de negativitate relativă” (Ion 2006) – și de marea diversitate a termenilor din câmpul respectiv (pentru un anumit gen de locuri există multe denumiri paralele, un fel de sinonime *sui generis*).

Proeminența fizică ori socială a topicului vizat se regăsește deja în formula semantică a apelativelor respective, ca detaliu hidrologic (balta, iaz, pârâu, râu, izvor), acoperire vegetală (alunu, anin) sau animală (Ciocârlia, Cocoș, Ursu, Lupu), cultură agricolă sau creșterea animalelor (arie, bostane), drumuri (cot, răscruți), construcții sau amenajări (adăpătoare, buduroi), urme social-economice (budă, braniște) etc. În cadrul fiecărei categorii socio-geografice există multiple subcategorii din ce în ce mai mărunte, ajungându-se la o adevărată lume a referenților ordonată teritorial și, firește, mintal. Fiecare aspect onomasiologic particularizează locul în teritoriu, mai ales dacă e vorba de un gen de obiect unic sau rar întâlnit în peisaj. El se impune selecției ca reper geografic în urma analizării detaliilor fizice ori sociale, întrucât a fost considerat în momentul genezei ca onim relevant în raport cu celelalte obiecte înconjurătoare. Trebuie avută în vedere și valența liberă din teritoriu, adică lipsa unui reper onimizat care să acopere tranșa respectivă din suprafața teritoriului.

Numele propriu nu precede actul denominației, ci „apare în cursul acestui proces, prin circumscriere și detașare din suprafața înconjurătoare, în concurență cu reperatele alăturate deja onimizate.” (Toma 1993). Apartenența la altă clasă onomasiologică față de reperatele aflate în funcție onimică îi conferă forță distinctivă și, deci, șanse de a se impune și el în rețeaua locală de reperate. Relevanței fizice sau sociale intrinseci i se adaugă, așadar, puterea de particularizare între topicile onimizate sau onimizabile din același areal denominabil.

Participarea acestor serii de apelative la concurența pentru dobândirea statutului de reperate amplifică baza de selecție a acestor reperate și accentuează gradul de proeminentă/distinctivitate al unităților comune selectate pentru onimizare. Ele sunt, de altfel, chiar mai propice particularizării, ca detalii geografice și ca termeni entopici, întrucât o colectivitate de obiecte (Cărbunăria, Alvănești, Florești, Nămolești, Tichilești, Dăeni, Negureni,

Sălteni, Văcăreni, Glodeanu, Doerani, Cârjelari, Crucelari) este mai remarcabilă fizic și mai rară în teritoriu decât obiectele izolate, la fel cum un adjectiv descriptiv-calificativ devenit substantiv (Pietrosu, Țuguiața, Dogaru, Șerbata, Pârlițica, Armeanca) are mai multă forță distinctivă în zonă decât un apelativ generic, iar termenii derivați sunt mai reliefați lingvistic în ansamblul de entopice decât cei primari, de la care s-au format, și mai predominanți. Modelul acestei subcategorii entopice se dovedește, de aceea, foarte activ în câmpul onimizării. Poate că din aceleași cauze sunt folosite și diminutivele, pluralele sau variantele de gen ale apelativelor (Cuci, Izvoare, Lăstuni, Minerii, Plopi, Sărate, Ardealu, Bondar, Bumbac, Buricatu, Bungelatu, Butuci, Buturi) cu precizarea că

trebuie diferențiate numele derivate sau modificate flexionar în stadiul de apelative de cele care au suferit aceste transformări după ce funcționau ca onime și care depășesc, de fapt, stadiul conversiunii, încadrându-se în altă ipostază a toponimizării (Toma 1988).

O altă categorie importantă și bine delimitată de „apelative onimizate prin conversiune sunt numele de grupuri umane” (Bolocan 1982), provenite, prin deonimizare, de la antroponime sau toponime anterioare (doboșeni < Doboș, mărtineni < Martin, ticușani < Ticuș, ungureni < Ungur), dar care, potrivit principiului etimologiei directe, au proveniență nemijlocită, apelativă și numai indirect, într-un stadiu mai îndepărtat, au origine onimică. Aceste toponime dețin de la numele proprii ascendente, indici de individualizare, potențați prin sufixele de grup care particularizează în mod eficient așezările locuite de comunitățile respective.

Prezentarea ipostazei de onimizare a entopicilor poate constitui fundament metodologic pentru abordarea principală a etimologiei toponimice, conturând direcții probabile de căutare a surselor de proveniență a toponimelor care nu prezintă indici formali expliciți în acest sens.

Onimizarea pornește de la câteva baze apelative selectate de preferință: entopice primare (geomorfice, vegetale, faunistice, hidrologice etc.) și apelative derivate (diminutive, colective, adjectivale descriptive sau posesive, nume de grupuri umane) într-o fază prealabilă dobândirii statutului de toponime. Elementele acestui câmp onomasiologic conțin indici semantici particularizatori, pe care se sprijină funcția de individualizare dezvoltată de toponimul în devenire. Semele corelate cu descrierea geografică indică accidente ale scoarței, acoperirile terenului, apele, drumurile, construcțiile, proeminente prin dimensiune, disociere față de locurile vecine, unicitate sau raritate, utilitate socială etc., iar identificarea ca repere este sugerată prin

determinare (majoritatea toponimelor formate prin conversiune sunt articulate hotărât, ori sunt însoțite de prepoziții cu valoare deictică locală). Forța de particularizare este susținută, de asemenea, de sistemul reperelor care constituie serii sinonime, antonime, analogice, onomasiologice, familii lexicale etc., care conturează și trasează un câmp toponimic.

Trebuie să vedem în numele date localităților, apelor, munților sau altor forme de relief o semnificație obiectivă, sprijinită pe o realitate materială sau susținută de fapte istorico-sociale concrete, controlabile, deci, o semnificație detașată de impresia noastră subiectivă. Când numele proprii nu exprimă nicio altă caracteristică, ele provin din nume generice (deal, izvor, munte, poiană, râu, vale, zăvoi etc.) devenite nume proprii: Dealul, Izvorul, Râul, Valea etc. Rareori vom întâlni însă asemenea nume topice, deoarece, chiar dacă ar fi acceptate de vorbitori, ele ar provoca confuzii în comunicările dintre oameni, căci între apelativul și toponimul corespunzător lui se ivesc ciocniri inerente, urmare a omonimiei.

Interpretarea corectă a toponimelor din perspectiva onimizării entopicelor este cu atât mai dificilă, cu cât ea presupune cunoașterea minuțioasă a dialectului, foneticii, istoriei, lexicului și a morfologiei unei sau a mai multor limbi din zona de studiu a toponimului respectiv. Ceea ce uneori poate părea evident, fiind ușor de încadrat într-o anumită categorie, poate avea o cu totul altă semnificație la o analiză mai amănunțită.

Entopicele constituie o sursă importantă în cunoașterea geografică, istorică și etno-lingvistică a limbii române, onimizarea acestora are rolul de a sublinia influența factorului uman asupra alegerii numelor așezărilor românești.

Bibliografie

- Bolocan, Gheorghe. 1982. „Categorii de nume de grup în toponimie”, în LR, XXXIX, nr. 5-6.
- Bolocan, Gheorghe, Burci, Iustina, Șodolescu-Silvestru, Elena, Toma, Ion. 2009. *Dicționarul entopic al limbii române*. Vol. I-II. Craiova: Editura Universitaria.
- Ion, Nicolae. 2006. *Toponimie geografică*. București: Editura Meronia.
- Ioniță, Vasile. 2002. „Aspecte ale procesului de denominație în toponimie”, în *Contribuții lingvistice. Onomastică. Lexicologie. I*, Timișoara, Editura Eurostampa, 55-59.
- Emil, Petrovici. 1970. *Studii de dialectologie și toponimie*. București: Editura Academiei.

- Toma, Ion. 1993. „Factori (extralingvistici) favorizanți în procesul de toponimizare”, în CL, XXXVIII, nr.1-2, pp. 255-259.
- Toma, Ion. 2002. *Limba română contemporană*. București: Editura Niculescu.
- Toma, Ion. 1988. *Toponimia Olteniei*. Craiova: Reprografia Universității din Craiova.